

การประยุกต์ใช้กระบวนการจัดการความรู้แบบสหวิทยาการเพื่อพัฒนานักวิจัย
ในการศึกษาวิกฤตสังคม : บทเรียนจากสถานการณ์โควิด-19*

APPLYING INTERDISCIPLINARY KNOWLEDGE MANAGEMENT PROCESSES TO
DEVELOP RESEARCHER CAPABILITIES IN SOCIAL CRISIS STUDIES: LESSONS
FROM THE COVID-19 PANDEMIC

ฐิตินันท์ พิวนิล

Titinan Pewnil

มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Ramkhamhaeng University

Corresponding Author E-mail: titinan@rumail.ru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาการประยุกต์ใช้มุมมองทางสังคมศาสตร์ เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์โควิด-19 ผ่านกระบวนการจัดการความรู้ของนักวิจัย และ 2. ศึกษาประสิทธิภาพของการจัดการความรู้แบบสหวิทยาการในการพัฒนาขีดความสามารถของนักวิจัยเพื่อการศึกษาภาวะวิกฤตทางสังคม เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยใช้กิจกรรมการจัดการความรู้ 9 ครั้ง ผู้เข้าร่วมวิจัยเป็นนักวิจัย 11 คน จากหลากหลายสาขาวิชา ใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ คือ แนวคำถามกึ่งโครงสร้าง วิเคราะห์เนื้อหาโดยจำแนกและจัดหมวดหมู่แนวคิดหลักเพื่อสกัดองค์ความรู้ ดำเนินการเก็บข้อมูลช่วงเดือนมกราคม-มีนาคม พ.ศ. 2564

ผลการวิจัยพบว่า นักวิจัยสามารถประยุกต์ใช้แนวคิดทางสังคมศาสตร์ 6 ประการในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์โควิด-19 ได้แก่ สังคมเสี่ยงภัย การเคลื่อนย้าย การตีตราทางสังคม การสื่อสารความเสี่ยง การพึ่งพาตนเอง และความเหลื่อมล้ำ การจัดการความรู้แบบสหวิทยาการแสดงให้เห็นบทบาทสำคัญในการสร้างกรอบแนวคิดใหม่สำหรับการวิจัย และการพัฒนาความสามารถในการเชื่อมโยงแนวคิดข้ามสาขาเพื่อวิเคราะห์วิกฤตเชิงซ้อน ผลการศึกษาสนับสนุนความจำเป็นของการพัฒนาเครือข่ายนักวิชาการข้ามสาขาและการเตรียมความพร้อมแบบสหวิทยาการเพื่อรับมือกับวิกฤตสังคมในอนาคต

คำสำคัญ: สหวิทยาการ; วิกฤตสังคม; ศักยภาพนักวิจัย; โควิด-19

Abstract

Objectives of this research article were: 1. the application of social science perspectives to understand Coronavirus disease 2019 (COVID-19) phenomena through researcher knowledge management processes; and 2. the effectiveness of interdisciplinary knowledge management in developing researcher capabilities for studying social crises. This is qualitative research with Nine knowledge management activities involved 11 researchers from diverse academic disciplines, chosen by purposive sampling. Data was collected by semi-structured interview and analyzed by content analysis to categorize and classify key concepts from knowledge extraction activities conducted from January to March 2021.

Results were that researchers applied six social science concepts to understand COVID-19 phenomena: societal risk; mobility; social stigma; risk communication; self-reliance; and inequality. Interdisciplinary knowledge management was influential in creating new research conceptual frameworks and developing capabilities to integrate cross-disciplinary concepts to analyze complex crises. These findings suggest that cross-disciplinary academic networks and interdisciplinary preparedness should be used to address future social emergencies.

Keywords: Interdisciplinary; Social Crisis; Researcher Capabilities; COVID-19

บทนำ

สถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ได้สร้างความท้าทายใหม่ต่อการวิจัยทางสังคมในการทำความเข้าใจและศึกษาปรากฏการณ์ที่มีความซับซ้อนและส่งผลกระทบต่อข้ามสาขาวิชาการ ความซับซ้อนของวิกฤตดังกล่าวได้เปิดโอกาสให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาความสามารถของนักวิจัยให้สามารถประยุกต์ใช้แนวทางสหวิทยาการในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีลักษณะเชิงซ้อน (Nind et al., 2023; Panichkul, 2021; Silva, 2020) การพัฒนาขีดความสามารถดังกล่าวต้องการกลไกที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนมุมมองจากหลากหลายสาขาวิชา โดยการจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาขีดความสามารถของนักวิจัยในยุคสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการศึกษาวิกฤตที่ต้องการบูรณาการความรู้จากหลายสาขาวิชา กรอบแนวคิดการจัดการความรู้สมัยใหม่ ประกอบด้วยกระบวนการสำคัญสี่ประการ ได้แก่ การสร้างความรู้ (Knowledge Creation) การได้มาซึ่งความรู้

(Knowledge Acquisition) การแบ่งปันความรู้ (Knowledge Sharing) และการนำความรู้ไปใช้ (Knowledge Utilization) โดยงานวิจัยที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นว่ากระบวนการแบ่งปันความรู้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการสร้างนวัตกรรมทางความคิดในสถานการณ์วิกฤต (Rehman et al., 2021) ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักวิจัยเพื่อศึกษาปรากฏการณ์ที่ซับซ้อน

การจัดการความรู้ในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้เชี่ยวชาญจากสาขาต่าง ๆ ได้แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการพัฒนาความสามารถของนักวิจัยในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ซับซ้อน (Bratianu, 2020) กระบวนการดังกล่าวไม่เพียงแต่ช่วยให้นักวิจัยสามารถนำทฤษฎีและแนวคิดที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในบริบทใหม่ แต่ยังส่งเสริมการพัฒนากรอบความคิดที่กว้างขวางและครอบคลุมมากขึ้น โดยการใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้เชี่ยวชาญช่วยให้นักวิจัยเข้าใจองค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมของความรู้ได้ดียิ่งขึ้น (Kane et al., 2006) ในปัจจุบันมีการนำการจัดการความรู้มาใช้ในการศึกษาวิกฤตสังคมอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในบริบทการจัดการวิกฤตโรคระบาด (Ammirato et al., 2021; Wang & Wu, 2021; Zaerkabeh et al., 2024) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการจัดการความรู้ในการเสริมสร้างการเรียนรู้แบบสหวิทยาการเพื่อรับมือกับสถานการณ์ที่มีความซับซ้อน

การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเน้นการวิเคราะห์กระบวนการจัดการความรู้ที่เกิดขึ้นผ่านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างนักวิจัยจากสาขาวิชาต่าง ๆ ในบริบทของการศึกษาปรากฏการณ์โควิด-19 เพื่อทำความเข้าใจว่ากระบวนการดังกล่าวสามารถพัฒนาความสามารถของนักวิจัยในการประยุกต์ใช้แนวคิดทางสังคมศาสตร์ในการวิเคราะห์สถานการณ์วิกฤตได้อย่างไร รวมทั้งประเมินประสิทธิภาพของการจัดการความรู้แบบสหวิทยาการในการยกระดับขีดความสามารถของนักวิจัยเพื่อการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อน ซึ่งจะช่วยเติมเต็มช่องว่างของงานวิจัยในการพัฒนาแนวทางการจัดการความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทการวิจัยทางสังคมในสถานการณ์วิกฤต การศึกษานี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแนวทางการฝึกอบรมและการยกระดับความสามารถของนักวิจัยในการศึกษาสังคมในภาวะวิกฤตที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตได้ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้มุมมองทางสังคมศาสตร์เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์โควิด-19 ผ่านกระบวนการจัดการความรู้ของนักวิจัย
2. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของการจัดการความรู้แบบสหวิทยาการในการพัฒนาขีดความสามารถของนักวิจัยเพื่อการศึกษาภาวะวิกฤตทางสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ (KM) ที่เน้นการแลกเปลี่ยนและสร้างความรู้ใหม่ผ่านการสะท้อนกลับ (Reflective Learning) ของนักวิชาการ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยสถานการณ์การแพร่ระบาดของ COVID-19 : ความรุนแรง ผลกระทบ และมาตรการของรัฐ ดำเนินการโดยสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภายใต้ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้วิธีแบบเจาะจง (Purposive Selection) โดยเกณฑ์คัดเลือก คือ เป็นนักวิจัยในโครงการที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์วิจัยทางสังคมศาสตร์ อย่างน้อย 2 ปี และสามารถเข้าร่วมกิจกรรมครบ 9 ครั้ง ซึ่งเหตุผลที่ต้องคัดเลือกเฉพาะนักวิจัยในโครงการเท่านั้นเนื่องจากเป็นกระบวนการพัฒนานักวิจัยเพื่อนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดของโครงการวิจัยในภาพรวม ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมการจัดการความรู้ (KM) เป็นนักวิจัยจำนวน 11 คน ประกอบด้วยหัวหน้าโครงการวิจัยวุฒิปริญญาเอก 1 คน นักวิจัยวุฒิปริญญาเอก 5 คน นักวิจัยวุฒิปริญญาโท 3 คน และนักวิจัยผู้ช่วย 2 คน รายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 คุณลักษณะของผู้เข้าร่วมการจัดการความรู้

คนที่	เพศ	คุณวุฒิ	ความเชี่ยวชาญ
1	หญิง	ปริญญาเอก	สังคมวิทยาสุขภาพ การตายและความตาย เอเชียศึกษา
2	หญิง	ปริญญาเอก	สังคมความเสี่ยง โลกาภิวัตน์
3	หญิง	ปริญญาเอก	จีนศึกษา ชาวจีนอพยพใหม่
4	หญิง	ปริญญาเอก	การเคลื่อนย้ายแรงงาน การสื่อสารโซเชียลมีเดีย
5	หญิง	ปริญญาเอก	อินเดียศึกษา สื่อสารการแสดง
6	ชาย	ปริญญาเอก	นิเทศศาสตร์ การสื่อสาร สังคมญี่ปุ่น
7	หญิง	ปริญญาโท	การย้ายถิ่น แรงงานย้ายถิ่น การคุ้มครองทางสังคม
8	หญิง	ปริญญาโท	มุสลิมศึกษา ผู้หญิงชายแดนใต้
9	หญิง	ปริญญาโท	พหุวัฒนธรรมกับการพัฒนาในสังคมไทย
10	หญิง	ปริญญาโท	สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
11	ชาย	ปริญญาโท	ประชากรศาสตร์ การวิจัยประชากรและสังคม

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

หัวข้อการสนทนาหลักในการจัดการความรู้ 9 ครั้งประกอบด้วย 1. สังคมเสี่ยงภัย (Risk Society) 2. การเคลื่อนย้าย (Mobility) 3. ข่าวลวง สังคมออนไลน์ และจริยธรรมการวิจัย (Fake News, Social Media, Research Ethics) 4. การป้องกัน (Prevention) 5. การสื่อสารความเสี่ยง (Risk Communication) 6. การตีตราทางสังคม (Social Stigma) 7. การพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) 8. ความเหลื่อมล้ำ (Inequality) และ 9. การจัดการโควิด-19 ของญี่ปุ่น ซึ่งการเลือกหัวข้อเหล่านี้เป็นไปตามความเชี่ยวชาญของนักวิจัยในโครงการ แต่ละคนทำหน้าที่เป็นผู้นำเสนอประเด็นที่สนใจมาเป็นหัวข้อหลักเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในแต่ละครั้ง ทั้งนี้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแนวคำถามกึ่งโครงสร้าง ซึ่งมีคำถามนำการสนทนาในลักษณะ กระตุ้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์โควิด-19 ประกอบด้วย 2 คำถามหลัก คือ 1. แนวคิดนี้สามารถอธิบายปรากฏการณ์โควิด-19 ได้อย่างไร นักวิจัยจะนำไปปรับใช้ได้อย่างไร และ 2. ประเด็นนี้เชื่อมโยงกับประเด็นอื่น ๆ ที่พุดคุยมาแล้วอย่างไร

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การจัดการความรู้ (KM) ทั้งหมด 9 ครั้ง ดำเนินการระหว่างเดือนมกราคม-มีนาคม พ.ศ. 2564 ประกอบด้วย การประชุมในสถานที่ (On-Site) จำนวน 4 ครั้ง และการประชุมออนไลน์ จำนวน 5 ครั้ง เป็นไปตามสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 การประชุมแต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 120 นาที การแลกเปลี่ยนความรู้ดำเนินการโดยใช้ภาษาอังกฤษและภาษาไทย เพื่อให้เกิดการพัฒนาทักษะทางการสื่อสารและการนำเสนอทั้ง 2 ภาษาให้กับนักวิจัย กิจกรรมแต่ละครั้งแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ 1. นำเสนอประเด็น 2. แลกเปลี่ยนความรู้ และ 3. สกัดองค์ความรู้เพื่อนำไปใช้ในการวิจัย การสนทนาทั้งหมดมีการบันทึกเสียงและถอดเทป คำต่อคำทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษอย่างสมบูรณ์ การตรวจสอบความถูกต้องดำเนินการโดยนักวิจัย 2 คนตรวจสอบแยกกันแล้วเปรียบเทียบผลก่อนนำไปวิเคราะห์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจำแนกและจัดหมวดหมู่แนวคิดหลักจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้ง 9 ครั้ง วิเคราะห์เนื้อหาด้วยการใช้เหตุผลแบบอุปนัย (Inductive Approach) ผ่าน 6 ขั้นตอน คือ การเตรียมข้อมูล การอ่านเบื้องต้น การสร้างรหัส การจัดหมวดหมู่ การวิเคราะห์ความเชื่อมโยง และการสร้างธีมหลัก (Theme) ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ด้วยตนเอง (Manual) เนื่องจากต้องการความละเอียดในการตีความความหมายที่ซับซ้อน และการเชื่อมโยงแนวคิดข้ามสาขาวิชา การตรวจสอบข้อมูลใช้วิธีการให้นักวิจัยในทีมร่วมพิจารณาผลการวิเคราะห์ (Member Checking) การนำเสนอข้อมูลจะเป็นการนำเสนอในภาพรวมของการศึกษา ไม่เปิดเผยตัวตนของผู้เข้าร่วมวิจัยเพื่อให้เป็นไปตามหลักจริยธรรมการวิจัยในคน

ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์เนื้อหาการจัดการความรู้ทั้ง 9 ครั้ง พบว่าการจัดการความรู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาความสามารถนักวิจัย โดยความรู้ที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สามารถจำแนกออกเป็น 2 มิติหลัก ดังนี้

1. การประยุกต์ใช้มุมมองทางสังคมศาสตร์เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์โควิด-19 ผลจากการศึกษาการจัดการความรู้พบว่ามี 6 แนวคิดหลักที่มีความสำคัญและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในสถานการณ์การแพร่ระบาดได้อย่างชัดเจน ซึ่งแต่ละแนวคิดมีความเชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกันในการอธิบายความซับซ้อนของวิกฤตสังคมที่เกิดขึ้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 สังคมเสี่ยงภัย (Risk Society)

กระบวนการจัดการความรู้ทำให้นักวิจัยสามารถประยุกต์ใช้แนวคิดสังคมเสี่ยงภัย (Risk Society) ของ Anthony Giddens และ Ulrich Beck เป็นกรอบแนวคิดหลักในการอธิบายปรากฏการณ์โควิด-19 ได้อย่างครอบคลุม ดังที่ผู้เข้าร่วมระบุว่า “COVID-19 is Unpredictable and Uncertain” (โควิด-19 เป็นสิ่งที่คาดเดาไม่ได้และไม่แน่นอน, แปลโดยผู้วิจัย) และความเห็นที่มึนนักวิจัยท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า “We Cannot Trust Science; Scientists and Doctors Disagree With One Another on Aspects of The Origins of COVID-19 and The Differences in Preventive Measures” (เราไม่อาจเชื่อใจในวิทยาศาสตร์ได้ เพราะนักวิทยาศาสตร์และแพทย์ต่างก็ยังไม่เห็นพ้องต้องกันประเด็นที่เกี่ยวกับที่มาของโควิด-19 รวมถึงความแตกต่างในมาตรการป้องกันการแพร่ระบาด, แปลโดยผู้วิจัย)

การพัฒนาความเข้าใจในมิติของสังคมเสี่ยงภัยช่วยให้นักวิจัยสามารถอธิบายความไม่แน่นอนและความไม่อาจคาดเดาได้ของโควิด-19 ผ่านการวิเคราะห์การยอมรับความเสี่ยงจากการเดินทางและการท่องเที่ยวในสังคมสมัยใหม่ การพัฒนาระบบประกันภัยเพื่อจัดการกับความเสี่ยงที่เกิดขึ้น ความเสี่ยงบางอย่างที่ไม่สามารถชดเชยได้ ดังนั้นมาตรการป้องกันความเสี่ยงจึงอาจสำคัญมากกว่ามาตรการชดเชย รวมทั้งการเข้าใจผลกระทบย้อนกลับ (Boomerang Effect) ดังที่ผู้เข้าร่วมกล่าวว่า “The Effects of COVID-19 are Individualize” (ผลกระทบของโควิด-19 ถูกทำให้เป็นปัญหาระดับบุคคล, แปลโดยผู้วิจัย) สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาความสามารถของนักวิจัยในการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างและระดับบุคคลไปพร้อมกัน

1.2 การเคลื่อนย้าย (Mobility)

นักวิจัยได้แสดงมุมมองถึงการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจจากแนวคิดการเคลื่อนชั้นทางสังคม (social mobility) แบบดั้งเดิมสู่ความเข้าใจใหม่ในบริบทของโลกาภิวัตน์และสถานการณ์โควิด-19 ตามแนวคิดของ John Urry โดยแนวคิดนี้สามารถใช้วิเคราะห์การศึกษาเส้นทาง (Routes) ของการแพร่กระจายไวรัส การแพร่กระจายของข้อมูลข่าวสารในระดับต่าง ๆ การจัดการพรมแดนของแต่ละชาติเพื่อควบคุมการเคลื่อนย้าย และการบังคับให้หยุดเดินทาง (Immobility) ภายใต้มาตรการ Lockdown ดังที่ผู้เข้าร่วมท่านหนึ่งได้ระบุว่า “Travelling Increases The Risk of Spreading COVID-19” (การเดินทางเพิ่มความเสี่ยงในการแพร่กระจายของโควิด-19, แปลโดยผู้วิจัย) และ “Social Distancing is to Keep a Safe Distance to Slow The Spread” (การเว้นระยะห่างทางสังคมคือการรักษาระยะห่างที่ปลอดภัยเพื่อชะลอการแพร่กระจาย, แปลโดยผู้วิจัย) ซึ่งประเด็นการเคลื่อนย้ายในช่วงโควิด-19 นี้สามารถนำไปวิเคราะห์ถึงผลกระทบต่อชีวิตประจำวันและสุขภาพจิตของประชาชนได้ด้วย

1.3 การตีตราทางสังคม (Social Stigma)

การประยุกต์ใช้แนวคิดการตีตราทางสังคม (Social Stigma) ของ Erving Goffman นักวิจัยได้แสดงให้เห็นรูปแบบการตีตราที่เกิดขึ้นในสถานการณ์โควิด-19 อย่างชัดเจน

ได้แก่ การตีตราจากความเกลียดชังทางกายภาพต่อผู้ติดเชื้อโรคติดต่อ การตีตราจากบุคคลที่ต่างพร้อยโดยการมองว่าผู้ติดเชื้อมีพฤติกรรมเสี่ยง และการตีตราจากอคติทางเผ่าพันธุ์ที่เห็นได้จากการตีตราแรงงานต่างชาติและคนไทยในต่างประเทศผู้เข้าร่วมได้ยกตัวอย่างโดยกล่าวว่า “ผีน้อยหรือคนไทยที่ลักลอบเข้าไปทำงานผิดกฎหมายในประเทศเกาหลีใต้ ถูกคนไทยปฏิเสธการกลับเข้ามาในประเทศ” และ “การตีตราแรงงานต่างชาติว่าเป็นกลุ่มที่ทำให้เกิดการระบาดระลอกใหม่” ซึ่งประเด็นการตีตราเหล่านี้สามารถนำมาวิเคราะห์ผลกระทบต่อกระบวนการควบคุมการแพร่ระบาดเนื่องจากผู้ติดเชื้ออาจปกปิดข้อมูลหรือไม่เข้ารับการรักษาและเกิดการกีดกันทางสังคม

1.4 การสื่อสารความเสี่ยง (Risk Communication)

ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้นำคำแนะนำเรื่องการสื่อสารความเสี่ยง (Risk Communication) ขององค์การอนามัยโลก (WHO) ประกอบด้วย 5 ด้าน คือ 1. สร้างความเชื่อถือ (Trust) 2. การประกาศที่รวดเร็ว (Announcing early) 3. ความโปร่งใส (Transparency) 4. สื่อสารสาธารณะ (The public) และ 5. การวางแผน (Planning) แนวคิดนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการนำมาใช้วิเคราะห์การจัดการข่าวลวงและข้อมูลที่ผิดพลาดซึ่งแพร่กระจายอย่างรวดเร็วในช่วงการระบาด ดังที่ผู้เข้าร่วมท่านหนึ่งได้แลกเปลี่ยนความเห็นไว้ว่า “Fake News ถูกเขียนขึ้นมาเกินจริงมากเกินไป” และ “การสื่อสารที่ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันระหว่างรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่นส่งผลให้การสื่อสารความเสี่ยงเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ” สิ่งนี้ได้แสดงให้เห็นว่า นักวิจัยได้พัฒนามุมมองต่อความท้าทายของการควบคุมข้อมูลที่ผิดพลาดในช่วงเกิดวิกฤต

นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมยังได้นำเสนอตัวอย่างกรณีศึกษาการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพของต่างประเทศ เช่น การสื่อสารที่เป็นมิตรของประเทศญี่ปุ่น โดยผู้เข้าร่วมได้เล่าว่า “การบอกให้เว้นระยะห่าง Social Distancing เวลาเราบอกว่าให้เว้นระยะห่าง แต่ไม่รู้ว่าจะเท่าไรที่จะเรียกว่าโอเค ญี่ปุ่นเขามีวิธีเปรียบเทียบที่น่ารัก เช่นการกำหนดให้ห่างกัน 1 จระเข้ คือ ให้ห่างเท่ากับจระเข้ 1 ตัวแล้วเขาก็วาดตัวการ์ตูนจระเข้ที่น่ารัก ๆ” หรือกรณีของประเทศอินเดียมีการใช้วัฒนธรรมและความเชื่อในการสื่อสาร นักวิจัยท่านหนึ่งเล่าว่า “ให้เว้นระยะห่าง 1-2 ไมค์ริกเก็ต และก็เจอว่า บางรัฐก็มีการโยงกับความเชื่อเรื่องการขีดเส้นบริเวณประตูหน้าบ้าน ป้องกันการเข้าออกของคนในพื้นที่เพื่อลดการแพร่ระบาด”

1.5 การพึ่งพาตนเอง (Self-reliance)

ในมิติการพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) นั้น ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนมีความเห็นร่วมกันว่าสามารถประยุกต์ใช้ในบริบทการจัดการวิกฤตโควิด-19 ได้หลายมิติ ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน และประเทศ โดยผู้เข้าร่วมได้แสดงให้เห็นตัวอย่างการนำแนวคิดนี้ไปใช้ในกรณีของประเทศไทยที่มีนโยบาย Self-Reliant India (Aatm Nirbhar Bharat Abhiyan) เพื่อลดการพึ่งพาต่างชาติและพัฒนาความสามารถในการผลิตเวชภัณฑ์และวัคซีนเพื่อการส่งออก

โดยนักวิจัยได้บอกเล่าประสบการณ์ไว้ว่า “อินเดียช่วงหลังจากโควิดเขาก็จะเริ่มหาเทคโนโลยีผลิตหน้ากากใช้ ซึ่งคุณภาพมีทั้งได้มาตรฐานและไม่ได้มาตรฐาน มีการผลิตชุด PPE Kit ซึ่งเมื่อก่อนอินเดียไม่เคยผลิตด้วยตัวเองเลยตอนหลังก็มาผลิตด้วยตัวเองได้แล้ว” ส่วนในบริบทของประเทศไทยพบว่า การพึ่งพาตนเองสามารถเห็นได้จากความเห็นของผู้เข้าร่วมที่แสดงความคิดเห็นว่า “ของไทยเราคือตอนที่ทำ Face Shield หรือเวลาของชาตตลาดเราก็เห็นความมีสีสันของสังคมไทยว่าทุกคนพยายามประดิษฐ์สิ่งที่มาช่วยเหลือกัน ประดิษฐ์อย่างเดียวไม่พอยังพยายามไปบริจาคให้คนอื่น ๆ ด้วย”

1.6 ความเหลื่อมล้ำ (Inequality)

สำหรับประเด็นความเหลื่อมล้ำนั้น ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้นำเสนอกรอบคิดขององค์การสหประชาชาติ (UN) ที่ระบุว่า ความไม่เท่าเทียม (Inequality) หมายถึงความเหลื่อมล้ำของสถานะที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของสิทธิและโอกาส ซึ่งความเหลื่อมล้ำสามารถแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบหลัก คือ 1. ความเหลื่อมล้ำด้านความมั่งคั่งและรายได้ (Wealth & Income Inequality) 2. ความเหลื่อมล้ำด้านสิทธิและโอกาส (Rights & Opportunity Inequality) และ 3. ความเหลื่อมล้ำด้านอำนาจ (Power Inequality) โดยผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เห็นว่า กรอบคิดนี้จะช่วยให้เข้าใจผลกระทบที่ไม่เท่าเทียมของโควิด-19 ต่อกลุ่มประชากรต่าง ๆ ผลการจัดการความรู้ได้แสดงให้เห็นว่า ความเหลื่อมล้ำในด้านเศรษฐกิจ สังคม ความยุติธรรม และการเมืองนั้นส่งผลต่อความสามารถในการเข้าถึงการรักษาพยาบาล การปรับตัวต่อมาตรการป้องกัน และการฟื้นตัวจากผลกระทบของการระบาด

ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้นำเสนอตัวอย่างความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาช่วงโควิด-19 โดยระบุประเด็นสำคัญว่า “เด็กบางคนฐานะทางเศรษฐกิจไม่ค่อยดี จึงไม่มีอุปกรณ์หรือเทคโนโลยีสำหรับการศึกษา เช่น คอมพิวเตอร์ Laptop การเรียนออนไลน์จึงเป็นปัญหาเช่นกัน” และ “ความเหลื่อมล้ำในส่วนของผู้ปกครองที่ไม่มีประสบการณ์ในการเรียน การสอน บุตรหลานก็เลยสอนไม่ได้” นอกจากนี้ประเด็นความซับซ้อนของความเหลื่อมล้ำ ยังสะท้อนจากการสนทนาที่ระบุว่า “ความเปราะบางไม่ได้เป็นแค่เรื่องของคนหรือบุคคลเพียงอย่างเดียว มันเป็นเรื่องของประเด็นด้วยซึ่งหนึ่งคนอาจมีความเปราะบางมากกว่าหนึ่งเรื่อง เช่น คนพิการอาจมีความเปราะบางในเรื่องการเข้าถึงระบบการศึกษา หรือการเข้าถึงระบบสาธารณสุขก็ได้” และ “เรื่องของความเหลื่อมล้ำมันซ้อนทับกันไปมาอยู่ และแต่ละอันมันจะส่งผลถึงกันและกันอยู่ด้วยเหมือนกัน” ประเด็นนี้แสดงให้เห็นถึงการที่นักวิจัยได้พัฒนามุมมองต่อการวิเคราะห์สถานการณ์โควิด-19 ที่จำเป็นต้องพิจารณาในหลากหลายมิติซับซ้อนมากขึ้น

2. ประสิทธิภาพของการจัดการความรู้แบบสหวิทยาการเพื่อการศึกษาภาวะวิกฤตทางสังคม ผลการดำเนินงานจัดการความรู้ทั้ง 9 ครั้ง แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างนักวิชาการจากสาขาต่าง ๆ สามารถนำไปสู่การพัฒนาแนวทางการวิจัยเพื่อจัดการวิกฤตที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการศึกษาจากมุมมองสาขาเดียวอย่าง

มีนัยสำคัญ ลักษณะสำคัญของการจัดการความรู้ที่ประสบความสำเร็จคือการบูรณาการหลายมิติ โดยแต่ละครั้งของการจัดการความรู้สามารถเชื่อมโยงแนวคิดหลายสาขาเข้าด้วยกัน เมื่อมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน ทำให้นักวิจัยเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น นักวิจัยได้มีการเชื่อมโยงการวิเคราะห์ผ่านแนวคิดต่าง ๆ เช่น แนวคิดสังคมเสี่ยงภัยกับการเคลื่อนย้ายที่ช่วยให้เข้าใจว่า การเคลื่อนย้ายเป็นทั้งสาเหตุและผลของความเสี่ยง การบูรณาการแนวคิดการตีตราทางสังคมกับการสื่อสารความเสี่ยงที่นำไปสู่การพัฒนากลยุทธ์การสื่อสารที่ต้องคำนึงถึงการลดการตีตรา และการเชื่อมโยงแนวคิดการพึ่งพาตนเองกับมิติเรื่องความไม่เท่าเทียมทางสังคมที่ช่วยวิเคราะห์ว่าความสามารถในการพึ่งพาตนเองมีความเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงในสังคม

นอกจากนี้ การจัดการความรู้แบบสหวิทยาการสามารถสร้างกรอบแนวคิดใหม่ที่มีประโยชน์ในการวิเคราะห์วิกฤตสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่ผู้เข้าร่วมกล่าวว่า “I Think Risk Communication Might be a Good Point That We Can Explore in Our Projects” (ฉันคิดว่า การสื่อสารความเสี่ยงอาจจะเป็นประเด็นที่ดีที่เราสามารถศึกษาได้ในโครงการของเรา, แปลโดยผู้วิจัย) กรอบแนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้น ได้แก่ การวิเคราะห์ความเสี่ยงแบบพหุมิติที่เกิดจากการรวมแนวคิดของ Giddens และ Beck เพื่อวิเคราะห์ความเสี่ยงจากหลายมุมมอง ทำให้สามารถประเมินและจัดการความเสี่ยงได้อย่างครอบคลุมมากขึ้น การวิเคราะห์การเคลื่อนย้ายในยุคโลกาภิวัตน์ในบริบทของภาวะวิกฤต ซึ่งช่วยให้เข้าใจผลกระทบของการจำกัดการเคลื่อนย้ายต่อสังคมและเศรษฐกิจ และการจัดการการตีตราแบบบูรณาการที่รวมมิติโครงสร้างและมิติระหว่างบุคคลในการจัดการปัญหาการตีตราในกลุ่มคนในสังคมช่วงโควิด-19

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นบทบาทสำคัญของการจัดการความรู้ต่อการพัฒนาขีดความสามารถของนักวิจัยในการศึกษาสถานการณ์วิกฤต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างความสามารถในการพัฒนารอบความคิดที่กว้างขวางและครอบคลุมมากขึ้น การที่นักวิจัยสามารถประยุกต์ใช้แนวคิดทางสังคมศาสตร์ 6 ประการ ในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์โควิด-19 ได้อย่างรอบด้าน สะท้อนถึงประสิทธิภาพของกรอบการจัดการความรู้ที่เน้นการสร้างความรู้ (Knowledge Creation) และการแบ่งปันความรู้ (Knowledge Sharing) เป็นหลักการที่สามารถเชื่อมโยงแนวคิดสังคมเสี่ยงภัยเข้ากับความไม่แน่นอนของโควิด-19 หรือการประยุกต์ใช้แนวคิดการตีตราทางสังคมเพื่ออธิบายการตีตราแรงงานต่างชาติ แสดงให้เห็นการพัฒนาความสามารถในกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge Acquisition) ผ่านการนำแนวคิดทฤษฎีที่มีอยู่มาใช้ในบริบทใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ ความสำเร็จนี้สอดคล้องกับงานศึกษาของ Bratianu (2020) ที่ระบุถึงความจำเป็นของการทำความเข้าใจพลวัตของความรู้ในการจัดการวิกฤตเชิงซ้อน และสอดคล้องกับข้อเสนอของ Tomé et al. (2022) ที่ระบุว่าโควิด-19 เป็นวิกฤตหลักในเรื่องความรู้ การแก้ไขต้องอาศัยเทคโนโลยี การพัฒนาความสามารถ

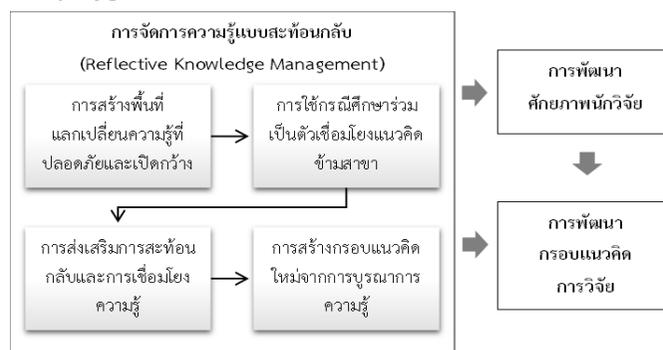

ของบุคลากร และการเรียนรู้กระบวนการใหม่ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาครั้งนี้ยังไม่สะท้อนให้เห็นลักษณะการนำความรู้ไปใช้ในวงกว้าง (Knowledge Utilization) แต่เป็นการใช้ประโยชน์โดยนำความรู้มาพัฒนากรอบแนวคิดในโครงการวิจัยเท่านั้น

กระบวนการจัดการความรู้แบบสหวิทยาการในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้แสดงให้เห็นประสิทธิภาพที่สำคัญหลายประการ โดยเฉพาะความสามารถของนักวิจัยในการพัฒนามุมมองความเข้าใจต่อการวิเคราะห์มิติใหม่ ๆ ผ่านการปฏิสัมพันธ์และการสะท้อนกลับร่วมกัน แสดงให้เห็นประสิทธิภาพการเรียนรู้เชิงสะท้อนกลับ (Reflective Learning) ที่แตกต่างจากการจัดการความรู้แบบดั้งเดิมที่เน้นการถ่ายทอดความรู้ในทิศทางเดียว ผลการวิจัยนี้จึงสนับสนุนข้อเสนอของ Rehman et al. (2021) ที่ระบุว่า การแบ่งปันความรู้ (Knowledge Sharing) เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการสร้างนวัตกรรมทางความคิดในสถานการณ์วิกฤต ผู้เชี่ยวชาญจากสาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีประสบการณ์อันหลากหลายจะช่วยส่งเสริมมุมมองข้ามวัฒนธรรมในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์วิกฤตทางสังคมได้อย่างครอบคลุมมากขึ้น

เมื่อวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดการจัดการความรู้ทั้ง 4 มิติ ผลการวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงมิติการสร้างความรู้ (Knowledge Creation) และการแบ่งปันความรู้ (Knowledge Sharing) โดยเฉพาะการสร้างความรู้ใหม่ด้วยการบูรณาการแนวคิดข้ามสาขา ส่วนมิติการได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge Acquisition) และการนำความรู้ไปใช้ (Knowledge Utilization) ยังมีข้อจำกัดที่ควรพิจารณา การได้มาซึ่งความรู้ที่อาศัยประสบการณ์และความเชี่ยวชาญของนักวิจัยกลุ่มเฉพาะอาจส่งผลกระทบต่อความครอบคลุมของข้อมูล ในขณะที่การนำความรู้ไปใช้ยังอยู่ในระดับการสร้างความรู้เชิงทฤษฎีมากกว่าการประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติ สิ่งนี้สะท้อนถึงความท้าทายและความจำเป็นของการจัดการความรู้และสร้างคุณค่าจากความรู้ อย่างยั่งยืน ซึ่งนักวิจัยจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง (Farooq, 2018)

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 1 การประยุกต์ใช้การจัดการความรู้แบบสหวิทยาการ เพื่อพัฒนานักวิจัยและกรอบแนวคิดการวิจัย

จากภาพที่ 1 จะเห็นได้ว่า การประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดการจัดการความรู้แบบสะท้อนกลับในโครงการนี้ส่งผลให้นักวิจัยพัฒนาความสามารถในการเชื่อมโยงทฤษฎีกับปรากฏการณ์จริงได้ชัดเจนขึ้น การศึกษาครั้งนี้ได้พัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางประยุกต์ใช้การจัดการความรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพนักวิจัย โดยเสนอรูปแบบการจัดการความรู้แบบสะท้อนกลับ (Reflective Knowledge Management) ที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามสาขาวิชาเป็นกลไกหลักในการพัฒนาความสามารถเชิงวิเคราะห์ กรอบแนวคิดที่เกิดขึ้นประกอบด้วย 4 องค์ประกอบสำคัญ คือ การสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนความรู้ที่ปลอดภัยและเปิดกว้าง การใช้กรณีศึกษาร่วมเป็นตัวเชื่อมโยงแนวคิดข้ามสาขา การส่งเสริมการสะท้อนกลับและการเชื่อมโยงความรู้และการสร้างกรอบแนวคิดใหม่จากการบูรณาการความรู้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานกำกับดูแลการวิจัยควรพัฒนานโยบายให้การจัดการความรู้เป็นองค์ประกอบในการประเมินโครงการวิจัยขนาดใหญ่ที่มุ่งศึกษาปัญหาสังคมที่ซับซ้อน และควรพัฒนาการสร้างกลไกสนับสนุนหน่วยงานเพื่อประสานงานการจัดการความรู้ระหว่างนักวิจัยในหน่วยงานต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

โครงการวิจัยที่ต้องศึกษาปัญหาสังคมซับซ้อนควรประยุกต์ใช้กระบวนการจัดการความรู้แบบสหวิทยาการเป็นเครื่องมือในการขยายกรอบแนวคิดและพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิภาพของการจัดการความรู้รูปแบบต่าง ๆ เพื่อพัฒนาระบบการจัดการความรู้ที่ส่งเสริมศักยภาพนักวิจัยได้อย่างเหมาะสมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Ammirato, S. et al. (2021). Knowledge Management in Pandemics. A Critical Literature Review. *Knowledge Management Research & Practice*, 19(4), 415-426.
- Bratianu, C. (2020). A Knowledge Management Approach to Complex Crises. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, 8(4), 345-356.
- Farooq, R. (2018). Developing a Conceptual Framework of Knowledge Management. *International Journal of Innovation Science*, 11(1), 139-160.
- Kane, H. et al. (2006). Knowledge Management Methodologies. *Electronic Journal of Knowledge Management*, 4(2), 141-152.

- Nind, M. et al. (2023). Research Practices for A Pandemic and an Uncertain Future: Synthesis of the Learning Among the Social Research Community 2020-2022. *International Journal of Social Research Methodology*, 26(5), 615-630.
- Panichkul, S. (2021). Challenges in Research Practices During COVID-19 Pandemic. *Thai Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 29(5), 248-254.
- Rehman, F. U. et al. (2021). Knowledge Management Process, Knowledge Based Innovation: Does Academic Researcher's Productivity Mediate During the Pandemic of COVID-19?. *PLoS ONE*, 16(12), 1-20.
- Silva, K. T. (2020). Opportunities and Challenges for Social Sciences in the Aftermath of the COVID-19 Pandemic. *Sri Lanka Journal of Social Sciences*, 43(1), 1-4.
- Tomé, E. et al. (2022). Knowledge Management and COVID-19: Technology, People and Processes. *Knowledge and Process Management*, 29(1), 70-78.
- Wang, W.-T. & Wu, S.-Y. (2021). Knowledge Management Based on Information Technology in Response to COVID-19 Crisis. *Knowledge Management Research & Practice*, 19(4), 468-474.
- Zaerkabeh, M. et al. (2024). Knowledge Management in Dealing With the Crisis of the COVID-19 Pandemic: Review, Evaluation and Improvement Strategies. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 111(1), 1-20.

